

ДАМЯН ДАМЯНОВ – ПОЕТ НА ЧЕСТТА, ДЪЛГА И ЛЮБОВТА

Първи септември 1949 година. Топъл слънчев ден. В двора между четирите сгради на мъжката гимназия „Добри Чинтулов“ в Сливен се откриваше новата учебна година. Класовете ни бяха подредени така, че пред погледа на всички се виждаха нестройните редици на новопостъпилите в тогавашния четвърти гимназиален клас. Погледът ми се спря в края на реда с новите ни съученици. Едно малко момче с очила, които почти покриваха лицето му, се беше вкопчило здраво в ръката на друг непознат ученик. След празничния ритуал всички се разбягаха, потъвайки в определените ни учебни стаи. Позабавих се и видях, че двойката, която бях загледал преди това, продължава да стои на мястото си. Момчето с очилата се оглеждаше. Лицето му изразяваше скрита тъга. Тялото му бе силно приведено. Дожаля ми. Представих му се. Той тихо произнесе: „Дамян Пе Дамянов“. В този миг станахме близки. Всяка сутрин – в пек, в дъжд и когато завиеше прочутият сливенски вятър, придружен през зимата със снеговалеж, новият ми приятел Дамян пъплеше към гимназията, здраво подкрепян от своя квартирант и съшколник Петко Шидеров.

С Дамян се срещаме все по-често. Ходех и в класната му стая. В междучасията той оставаше приведен над чина, забил поглед в учебници или тетрадки. Веднъж ми показва някакви листчета и прошепна, че се опитва да пише стихове. Може би съм го насърчил, защото след време пак ми подаде стихчета, написани с почти нечетлив почерк на листа с тесни и широки редове. Дамян беше посветил изречения в мерена реч на нашия сливенски вятър. Вероятно това е била най-голямата природна пречка, която е трябвало да преодолява.

Сборна група от сливенските средни училища през лятото на 1951 година отидохме на летуване в Созопол. Устроиха ни в градския парк досами плажа. Всичко беше като военен лагер. Под някакъв набързо сглобен навес бе монтирана кухня. Под широките лиственици на дърветата имаше дълга маса, на която се хранехме. Учителите ни очевидно ползваха квартири, но сутрин идваха рано, преди да станем от сън, и се прибираха в късна доба. Дамян беше със своите родители. Баща му – учил в Трявна, беше известен художник; участваше в изложбите на сливенските и южнобългарските художници. От години беше директор на известното средно училище по дървообработване и вътрешна архитектура. С наша помощ Дамян се довлечаше до пясъка. Отвреме-навреме го водехме да се потопи в солената вода. С удоволствие споделяше, че чувства немощните си крака много по-добре. През няколко дни ми подаваше новонаписани стихове – не помня темите им. Но имаше и хумористични, закачливи стихчета за някои от по-колоритните ни учители и съученици.

Вечер, скрити зад одеяло, правехме предаване „Стършел“. Дамянчо пишеше текстове, които едва разчитаме в мрака. Как ли са ни търпели учителите, как ли са реагирали баща му и майка му на някои негови нелицеприятни изрази... Дамян ми даваше да прочета всяка своя нова творба. Не зная дали е споделял опитите си и с други.

Безгрижното лято приключи. Завърнахме се в любимото училище. Дамян продължи да съчинява стихчета на различни теми – за нашия Сливен, за мира, против военолюбците. Пишеше и закачливи словосъчетания, осмиващи някои учители. Тая

наблюдателност му изигра лоша шега. За учителя по математика Герасков съчини: „Бай Герас, бай Герас, дете няма власт над нас“ и т.н. Осменият от Дамян учител постоянно му пишеше двойки и се заканваше, че както я кара, няма да получи диплома. Наложил се да ходя при нашия благ директор – философа Никола Бербатов, който по-късно стана преподавател в Селскостопанската академия. Семействата на Бербатови и Дамянови бяха близки. Това улесни моето „ходатайство“. Осменият учител прояви великодушие; Дамян завърши гимназията една година след мен. Не съм го питал за бележката му по математика, но тя едва ли е била повече от тройка.

Организирахме ученически конкурс за стихотворение, разказ, рисунка. Сред наградените беше и Дамян.

Гледам в архива си една снимка. Връчвам му наградата – книгата „Как се каляваше стоманата“ от Николай Островски, подписана от директора и от моя милост като председател на ученическия комитет. Разказвах ми, че след това Дамянчо до късна вечер съчинявал стихове. Учителката по литература Анна Гюзелева – току-що завършила университета като състудентка на Павел Матев, насърчаваше литературните му опити. По училищната радиоредба четяхме неговите стихове. Съдействахме някои от тях да се публикуват във вестник „Сливенско дело“.

През 1953 г. Дамян бе приет за студент по българска филология в Софийския университет. Родителите му се преселиха в София. Петър Дамянов бе назначен за директор на средното училище по приложно изкуство. По-късно беше привлечен за експерт в Комитета за култура.

Бай Петър водеше Дамян на лекции, изпити, на студентски литературни четения. Често им гостувах в квартирите на улица „Скобелев“ и „Доспат“. При всяко мое появяване лицето на Дамян се озаряваше от усмивка. Подаваше ми поредното листче със стихотворение, изписано вече не с неразбираемия му почерк, а на пишещата машина.

Все по-често в младежките вестници и издания се отпечатваха стихове на Дамян П. Дамянов, както се подписваше. Неговата искрена, чувствителна поезия се посрещаше с интерес и от млади, и от възрастни читатели.

С искрена радост препрочитях и първите му стихосбирки, които ми подаряваше с приятелски автографи: „Ако нямаше огън“ (1958), „Очакване“ (1960), „Поема за щастието“ (1963), „Стени“ и „Пред олтара на слънцето“ (1964), „Преди всичко любов. Драматична поема“ (1965)...

На всяка писателска среща в Сливен неизменно канехме и Дамян. Баща му, бай Петър, беше постоянният му придружител. Елисавета Багряна, Никола Фурнаджиев, Дора Габе, Младен Исаев, Георги Джагаров и други наши гости се възхищаваха от благородството на бившия учител – художника Петър Дамянов. Двамата със съпругата му Надя бяха посветили без остатък живота си на творческите изяви на озарения от светъл талант любим син.

Дамян стана неразделна част от младото ято поети от началото на 60-те години – Владимир Башев, Любомир Левчев, Андрей Германов, Петър Караангов, Матей Шопкин, Евтим Евтимов и други. Артисти рецитатори правеха рецитали с патриотични и любовни стихове на Дамян; обикаляха страната, придружавани от поета и неговия

баща. Естествено, както той ми сподели, най-много се е вълнувал при срещите в салона на сливенското читалище „Зора“. Възторжено го аплодирахме. Неговите съученици и учители се радвахме на творческите му сполуки, гордеехме се с него.

Веднъж той ми представи младо усмихнато момиче, което го подкрепяше вместо бай Петър. „Това ми е любимата, скоро ще се женя за нея. Надежда е от Сандански. Пише стихове...“ В нашите очи Надя бе новата Мара Белчева. Искрено се радвахме на тяхната любов. Надежда стана и секретарка, и най-близка помощница на именития си съпруг. Родиха им се три деца...

Годините летяха. Дамян беше вече всепризнат поет, работеше в различни издателства. С хонорарите, които получаваше – а тогава писателите бяха щедро възнаграждавани за книгите им, които се отпечатваха в големи тиражи – оскъдицата напусна техния дом. Почти всяка година излизаха нови стихосбирки на Дамян.

Той получи всички възможни награди и отличия, заживя в многолюдното си семейство без битови грижи. Литературата ни богатееше с негови ярки творби, посветени на Отечеството, на родния край, на нашия общ социалистически идеал. За следващото десетилетие и половина той обогати българската книжовност с ярки стихове и заслужено получи възхвалата на специалистите и обичта на читателите.

Дамян Дамянов беше със сложна, ранима душевност. Трудно понасяше недружелюбието, завистта, нескритото съчувствие или фалшивото великодушие. Често изпадаше в отчаяние. Казвал ми е, че понякога не му се живее. На няколко пъти поглещаше с шепи приспивателни и лекарите, които добре познаваха своя пациент, с големи усилия и любов спасяваха живота му.

Неговата чувствителност към женската хубост не секна. Постоянно се закачахме на тази тема. И аз разбирах, че това е не само природно влечение, но и възможност да демонстрира или да си внушава мъжественост. Подобно поведение забелязвах и у именития художник Георги Павлов-Павлето, който се славеше освен с прекрасното си изкуство, толкова и с похвали на ухажорки въпреки физическия си недъг.

Румяна Узунова, позната на Дамян от писателските среди, която забягна на Запад, излъчваше по радио „Свободна Европа“ зловни коментари за социалистическата власт, за писатели. Това засегна достойнството на Дамян и той публикува статия, в която с остър публицистичен изказ постави на място отродената си колега. Порица я, че като дължи и образование, и добро творческо развитие именно на българската действителност, сега охулва незаслужено и бивши свои приятели, и отечеството.

Наскоро след това стана десетоноемврийската промяна във властта през 1989 г. Начаса случайни хора, безделници и отмъстителни хукнаха по софийските улици, закрепяха заплашително срещу дейци на бившата власт. Бесовете не отминаха и беззащитния Дамян. На няколко пъти му чупеха прозорците. Той бе изхвърлен от работа. Бедите връхлетяха семейството му, а децата му не бяха стъпили на краката си. По телефона ми се оплака и все по-остро поставяше въпроса има ли смисъл да се живее. Написа ми писма, дирейки може би приятелска морална опора, защото много добре съзнаваше, че обидите, хулите и клеветите обливаха и мен.

„Скъпи Георги“, пише поетът на 11 януари 1991 г. *Не ме учудва самото човешко зло – то си е родено ведно с човека и винаги е съществувало ведно с него. Учудва ме неговата изумяваща дългогодишна мимикрия: къде и във вид на какво се е криело толкова години, как и защо е спало (или се е преструвало на заспало!), не сме могли да го видим? ... Това, да ти кажа, колкото ме наранява, толкова ме и успокоява: значи то не е било достатъчно умно, било е просто прекалено хитро и е живяло с илюзорното заблуждение, че ум и хитрост са едно и също нещо. Нищо, нека това му е наказанието! Въпреки временните му победи, глупакът-хитрец никога не е просъществувал като човек...*

Малко преди йезуитския 10 ноември 89 се одързостих публично да заплюя в лицето една най-долна безотечественица, маскирана като светица за сумати простолудие, и си спечелих гнева и омразата на толкова твари. Заплюх въпросната „светица“ според своите разбирания, прави или криви, за чест, родолюбие и морал, без да предвиждам последствията, без да си правя каквито и да било мръсни сметки за изгода, пари, кариера или нещо такова. Извърших този акт даже не за себе си – извърших го пак в името на тази мръсна тълпа, която толкова дълго съществуваше в представите ми като „народ“. А този „народ“, забравил, че съм му посветил и живота си, и всичко в този живот, месеци наред строши телефона ми, пръсна ми пощенската кутия – да ме ругае, псува и кълне като най-зла и проста бабичка. Поиска да му се извиня и да се „покая“ публично. Нито му се извиних, нито се „покаях“! За какво да се кая и извинявам! За това, че му дадох най-светлото, което имах, а „той“ накрая плю отгоре му? Поставям „той“ в кавички, защото аз, наивният, все още вярвам, че тази идиотска сган, която в края на ноември миналата година, като връх на всичко, две вечери подред ми чупи прозорците, няма нищо общо с народа и че нейното истинско име е „тълпа“. Тълпа проста и нисша, която май наистина си заслужава хала, в който се намира днес. Тези посерковци, „новите“, всичко могат да ми вземат, освен три неща: паметта, кръвта и сърцето...“

Дадох препис от писмото на председателя на НС на БСП Александър Лилов. Но и той не успя да го защити. Постепенно бесовете взеха да утихват. Надя продаваше книги на улицата, а настроението бавно се връщаше в техния дом. Дамян написа нови стихове с искрено възрожденско вдъхновение, но и с почуда от наглостта на новопръкналите се демократи. Рядко се явяваше на публични места. Изплака в стих духовния си потрес:

Ще си умра с отворени очи...

Затуй ли пропилях живот до тука –

да видя как събратът ми клечи

и рови за коматче хляб в боклука...

Веднъж го поканих вкъщи и ми стана много жал, като видях как Петьо, неговият голям син, го носи на ръце. Дамян продължаваше да се шегува. Но не беше трудно да се види, че се смалява и гасне. Не само физически, но и духовно.

Една ранна утрин Надя простена по телефона: „Георги, моят Дамян, твоят приятел почина“. Бях потресен. При няколкото му опита да се раздели с живота

съпреживявах тъжния миг с евентуалната ни раздяла. Но истината ме правеше безпомощен. Губех близък приятел.

Животът на Дамян Дамянов е пример за „тиха победа“ – позволявам си да ползвам думи на големия Димчо Дебелянов. Това е тихата победа на волята и таланта над страдания и предизвикателства. Това е тихата победа на твореца, озарен от дълбоко чувство на дълг пред хората и Родината. Защото истински способният човек, дори когато е връхлетян от злоба, завист и неблагодарност, остава светъл и чист. Това е урокът, който ни завеща Дамян Дамянов.